

PAMIĘĆ o MARSZAŁKU JÓZEFIE PIŁSUDSKIM /1/

Gdy przed 50 laty 12 maja 1935 r. zmarł Wielki Marszałek, na całym obszarze Rzeczypospolitej zapanował szczery ból i żal. Ale Naród rozumiał, że choć Józef Piłsudski odszedł z tego świata, pracą dla Rzeczypospolitej strudzony, to nie umarł, lecz żyć będzie trwale w Testamencie swych czynów i myśli. Naród Polski ślubował strzec tego Testamentu Wodza, a ku Jego czci postanowił wzniesć trwałe pomniki ^{1/}. Pomniki które na wieki przypominałyby przyszłym pokoleniom postać i dzieło życia Józefa Piłsudskiego.

Podjął to dzieło Naród spontanicznie z potrzeby serca, z bólu, ale i w poczuciu obowiązku złożenia hołdu i uczczenia pamięci Marszałka. Podjęły to dzieło i oficjalne czynniki państwowe.

W dniu 6 czerwca 1935 w sali Assamblowej na Zamku Królewskim w Warszawie odbyło się pod przewodnictwem Pana Prezydenta Rzeczypospolitej posiedzenie konstytuujące Naczelny Komitet Uczczenia Pamięci Marszałka Piłsudskiego. Na posiedzeniu tym Prezydent Prof. Ignacy Mościcki powołał Prezydium, Komisję Rewizyjną i Wydział Wykonawczy Naczelnego Komitetu Uczczenia Pamięci Marszałka Piłsudskiego /dalej NK/. W skład 9-osobowego Prezydium NK weszli: płk Walery Sławek - prezes Rady Min. RP, gen. Edward Śmigły-Rydz - Generalny Inspektor Sił Zbrojnych, Ks. Kardynał Aleksander Kakowski, Kazimierz Świtalski - marszałek Sejmu, Władysław Raczkiewicz - marszałek Senatu, płk. Aleksander Prystor, gen. Tadeusz Kasprzycki - kier. MSWojsk., gen. Kazimierz Sosnkowski - inspektor armii, gen. Felicjan Sławoj-Składkowski - v-min. MSWojsk. W skład 5-osobowej Komisji Rewizyjnej weszli Prezesi NIK, Sądu Najwyższego, Prokuraturii Generalnej, Banku Polskiego i 1 senator. Przewodnictwo 11-osobowego Wydz. Wykonawczego /dalej WW/ objął gen. dr Bolesław Wieniawa-Długoszowski. W składzie WW znalazł się m.in. Prezydent Stefan Starzyński. Sekretarzem WW został poseł Michał Tadeusz Brząk-Osiński.

Prezydent RP objął przewodnictwo Naczelnego Komitetu, którym kierował przy pomocy Prezydium, a przez Wydział Wykonawczy.

Podpisany został akt utworzenia NK, w którym czytamy:

- "Działo się to na Zamku Królewskim w Warszawie dnia 6 czerwca roku tysiąc dziewięćset trzydziestego piątego. My współcześni Józefa Piłsudskiego, świadkowie Jego wielkich czynów, a również Jego podkomandni, żołnierze i uczniowie, którym dane było w Jego epoce żyć i pracować
- w przekonaniu, iż Naród cały z poczynaniami naszymi się zjednoczy
 - przystępujemy do stworzenia pomników, które byłyby godnym uczczeniem Pamięci Zmarłego Wodza
 - i w tym celu - powołani przez Prezydenta Rzeczypospolitej
 - konstytuujemy się pod Jego przewodnictwem jako:

NACZELNY KOMITET UCZCZENIA PAMIĘCI MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO"

Tegoż dnia w gmachu Prezydium Rady Ministrów odbyło się 1-sze posiedzenie Wydz. Wykonawczego pod przew. gen. B. Wieniawy-Długoszewskiego. Najważniejszym zadaniem była koordynacja projektów i inicjatyw poszczególnych jednostek bądź organizacji, aby uczczenie pamięci Marszałka, stworzyło pomniki godne J. Piłsudskiego.

Wydz. Wykonawczy przedłożył Panu Prezydentowi RP jako formy uczczenia pamięci Marszałka J. Piłsudskiego projekty o charakterze ogólnonarodowym:

- 1/ budowę grobowca na Rossie i pomnika w Wilnie,
- 2/ budowę krypty i sarkofagu na Wawelu,
- 3/ usypanie Kopca na Sowińcu w Krakowie,
- 4/ budowę pomnika w Warszawie,
- 5/ utrwalenie Fundacji Stypendjalnej, założonej przez J. Piłsudskiego jeszcze w r. 1920, mającej na celu niesienie pomocy w kształceniu dzieciom po poległych oficerach i szeregowcach WP,
- 6/ stworzenie pomnika żywego,
- 7/ utrwalenie pomnikami-głazami miejsc historycznych, związanych z życiem, pracą lub działalnością Marszałka. Projekty te zyskały aprobatę Prezydenta RP.

Licząc się z inicjatywami lokalnymi WW ustalił zasady na podstawie których udzielał swego zezwolenia na realizację projektów; uczczenie w sposób godny pamięci J. Piłsudskiego, cechy trwałości, zapewnienie opieki, realne możliwości finansowe danego terenu.

Na bardzo licznych ~~zjazdach~~ posiedzeniach WW omawiano sprawy związane z realizacją projektów o charakterze ogólnonarodowym, podejmując decyzje o charakterze ogólnym, finansowym lub artystycznym.

Apel Naczelnego Komitetu skierowany do całego społeczeństwa w Kraju i poza jego granicami, odbił się olbrzymim echem. Świadczy o tym ogromna ofiarność społeczna. Do 1 lipca 1937 r. z ofiar wpłaconych na rachunek NK wpłynęło ponad 7 mln złotych, poza akcją NK zebrano i ulokowane na kontach sumę 3,7 mln złotych, Komitet Budowy Kopca na Sowińcu zebrał prawie 900 tys. zł., a Skarb Państwa wysygnował na budowę grobowca na Rossie w Wilnie ponad 228 tys. zł. Mówiąc o tej ofiarności warto wspomnieć, że sami kolejarze złożyli kwotę ponad 2 mln zł, a Legionowe Koła Pułkowe na sarkofag Komendanta zebrały ponad 140 tys. zł.

Organizując jednostki terytorialne Naczelnego Komitetu oparto je na ~~stowarzyszeniach~~ stowarzyszeniach społecznych, nie tworząc nowego aparatu i unikając nadania całej akcji charakteru biurokratycznego. Powstały Wojewódzkie Rady Obywatelskie oraz komitety powiatowe i lokalne. Najliczniejsze komitety powiatowe powstały na terenach województw: poznańskiego, lwowskiego i warszawskiego, a lokalne na terenach województw: warszawskiego, poznańskiego

skiego, nowogródzkiego, kieleckiego i wileńskiego.

Niezależnie od akcji organizowanej na terenie Rzeczypospolitej, za pośrednictwem Światowego Związku Polaków z Zagranicy nawiązany został kontakt ze stowarzyszeniami, skupiającymi emigrację polską; i tu idea uczczenia pamięci Marszałka wywołała żywy oddźwięk, którego wyrazem były licznie rozsiane po świecie popiersia, tablice, nazwy ulic, placów etc., upamiętniające postać J. Piłsudskiego, ziemie składane w Kopcu J. Piłsudskiego czy gromadzone dla NK fundusze.

Wyrazem spełnienia ostatniej woli zmarłego Marszałka było wybudowanie w Wilnie na Rossie grobowca, sprowadzenie z Litwy prochów ś.p. Matki Marszałka, Marii z Billewiczów i złożenie Ich wraz z sercem Marszałka w grobowcu tym na wieczne czasy. Uroczystości te odbyły się 12 maja 1936 r. /protokół z podpisami obecnych przy zamurowaniu grobowca nosi datę 13 maja, a z ostatecznego zamurowania przedśionka - 14 maja/. W domku przylegającym do Cmentarza na Rossie utworzono zaczątek Muzeum.

Wiele uwagi poświęcono sprawie budowy Krypty i sarkofagu w Grobach Królewskich pod Katedrą na Wawelu. Po wielu dyskusjach i przeanalizowaniu szeregu projektów, w wyniku ustaleń gen. Wieniewy-Długoszowskiego z Ks. Metropolitą Adamem Ks. Sapiehą, zdecydowano wybudować Kryptę pod Wieżą Srebrnych Dzwonów. Rozpisano konkurs na sarkofag. Podjęto decyzje dotyczące elementów dekoracyjnych w Krypcie, uporządkowania Wieży i wykonania przejścia między Grobami Królewskimi a Kryptą. W roku 1937 przystąpiono do realizacji tych projektów.

Myśl zbudowania Kopca J. Piłsudskiego na wzgórzu Sowiniec w Krakowie powstała w roku 1934; wówczas też powstał w Warszawie Komitet Budowy Kopca J. Piłsudskiego dla ujęcia akcji zbierania funduszy, prowadzenia robót i niezbędnej ewidencji. W składzie Komitetu /zarejestrowanego w Komisariacie Rządu M. St. Warszawy 5.3.1935 r./ byli: płk. W. Sławek /przew. płk. A. Prytor, gen. E. Smigły-Rydz, gen. K. Sosnkowski /z-cy przew./, gen. F. Zarzycki /skarbnik/, gen. gen. T. Kasprzycki, S. Hubicki, F. Sławoj-Składkowski, G. Orlicz, Dreszer oraz St. Car, W. Raczkiewicz, J. Jędrzejewicz i E. Kaliński. Przewodniczącym Komitetu Wykonawczego Budowy Kopca był marsz. Kwaśniewski a zastępcą gen. A. Narbutt-Luczyński. Prace na Sowincu, staraniem Związku Legionistów Polskich, podjęto w XX rocznicę wymarszu I Kompanii Kadrowej 6-7.VIII.1934 r., kończąc budowę masywu Kopca w roku 1937. W Kopcu J. Piłsudskiego złożono do roku 1939 ziemie z ponad 3000 pobojowisk i miejsc upamiętnionych walką Polaków o wolność i niepodległość. Na urny, w których te ziemie były przywożone, postanowiono przy Kopcu wybudować muzeum.

Budową Pomnika Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie kierował Komitet pod przewodnictwem Prezydenta M. St. Warszawy Stefana Starzyńskiego "Koncepcję budowy ustalono na pierwszym posiedzeniu Komitetu 7.6.1935

uznając wybudowanie w dzielnicy, w której Marszałek od 11.11.1918 do dnia swego zgonu żył i pracował - a więc dzielnicy Belwederu, Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych i Ministerstwa Spraw Wojskowych, na zwiększonym przez część Szpitala Ujazdowskiego Placu na Rozgrożu - pomnika ku czci Marszałka" !/

Projekt ten zyskał akceptację Wydz. Wykonawczego w dniu 11.VI.1935 r. a Naczelny Komitetu ~~18.VI.1935~~ 18.VI.1935 r. Konkurs planistyczny rozstrzygnięto w styczniu 1936 r. Postanowiono przebudowę i nową zabudowę Dzielnicy Marszałka Piłsudskiego. Rozstrzygnięcie konkursu na projekt pomnika Marszałka J.P. Piłsudskiego nastąpiło w lipcu 1937 r. Sąd Konkursowy pod przewodnictwem Marszałka Polski Edwarda Śmigłego-Rydza wybrał do ścisłego konkursu 3 prace: J. Szczepkowskiego, H. Kuny z arch. A. Boni i M. Wnuka z arch. J. Kocimskim. ~~XXXXXX~~

Przystąpiono do realizacji założeń urbanistycznych, przygotowując tereny przyszłej Dzielnicy Marszałka, m.in. przeprowadzając przez Pole Mokotowskie Aleję Niepodległości, uzbierając w urządzenia kanalizacyjne wodociągowe i td., ulice na terenie dzielnicy.

Bardzo ważnym zadaniem była opiekan~~ka~~ nad Fundacją Stypendialną im. Józefa Piłsudskiego, której fundatorem - jak wspomniano - był sam Marszałek. W październiku 1920 roku, w trosce o los sierot po oficerach i szeregowcach, poległych w obronie Ojczyzny, Marszałek powołał fundację, przeznaczając na ten cel środki, zebrane przez Paryski Komitet Daru Narodowego /pieniądze zebrane dla Marszałka przeznaczył On na bieżące potrzeby wojny, a to co nałeszko po wojnie - na fundację/ i uzupełnił je własną ofiarą. Wydział Wykonawczy zasilił skromne - przy dużych potrzebach - środki Fundacji kwotą 30 tys. zł., a Prezydium Naczelny Komitetu przekazało Fundacji Stypendialnej im. J. Piłsudskiego sumę 1 miliona złotych.

Dużo uwagi poświęcono stworzeniu Pomnika Żywego, którego celem miało być: "zmniejszyć analfabetyzm, podnieść oświatę w Narodzie, uczynić go światlejszym i dojrzałym do udziału w wyścigu narodów" 1/ Rozważano projekt stworzenia Instytutu Bibliotek Powszechnych im. J. Piłsudskiego /sieć bibliotek stałych i ruchomych, oparta o samorządy RP/, stworzenia funduszu budowy szkół powszechnych, rozszerzenie działalności Instytutu Badań Historii Najnowszej, utworzenie Instytutu Kultury i Wychowania im. J. Piłsudskiego.

Instytut Badania Najnowszej Historii Polski przekształcono w Instytut Józefa Piłsudskiego, poświęcony ~~Badaniu~~ Badaniu Najnowszej Historii Polski; działalność tegoż kontynuują nadal na Obczyźnie Instytuty J. Piłsudskiego w Londynie i w Nowym Jorku.

W miejscach historycznych, związanych z życiem i pracą J. Piłsudskiego utrwalano w kamieniu historię życia i czynów Marszałka. W całej Polsce wznoszono pomniki i tablice. Do października 1937 r. wykonano 117 pomników, a projektowano dalszych 33; najliczniejsze pomniki odsłonięto w województwach: warszawskim, łódzkim, poznańskim, wileńskim, łowogrodzkim. Tablic odsłonięto 108, a projektowano 26 dalszych.

Ustawiano również głązy pamiątkowe, np. poświęcone dnia 11 listopada 1936 r. w Zielonej pod Warszawą /w miejscu, gdzie 29.04.1917 J. Piłsudski przeprowadził ćwiczenia POW/, obelisk w Michałowicach /miejsce przekroczenia kordonu granicznego przez I Kompanię Kadrową 6.8.1914/, Stawczany-Basiówka w woj. lwowskim /gdzie J. Piłsudski w 1913 r. przeprowadził wspólne ćwiczenia Zw. Strzeleckiego i Drużyn Strzeleckich/, oraz w Ostrowiu Wielkopolskim /gdzie 8-9.11.1914 stał obozem baon Legionów Polskich J. Piłsudskiego - I-szy na ziemi wielkopolskiej po 100 latach oddział regularnego WP; odsłonięcie i poświęcenie 11.11.1937 r./; w Otwocku /szkup bazaltowy/, w Gostkowie woj. łódzkie /gdzie 29.10.1914 r. Legiony Polskie stoczyły bitwę z Rosjanami/; pobojuwisko pod Kostuchówką /ze słynnymi 9 szkupami bazaltowymi/, a także w woj. krakowskim: Racławice i Krzywońskoty, a w woj. lubelskim: Elźbiecin, Dąbrowica, Radawczyk, Borzechów, Dzierzkowice, Annopol, Ożarów Miasto, Ożarów-dwór. Podjęto budowę Domu Żołnierza im. Marszałka J. Piłsudskiego w Poznaniu, Domu Społecznego im. Marszałka J. Piłsudskiego w Toruniu, Pomnika Marszałka i Powstańca Śląskiego w Katowicach. Wybudowano Dom im. Józefa Piłsudskiego w Oleandrach w Krakowie. Z funduszy Naczelnego Komitetu zakupiono popiersie Marszałka dla Uniwersytetu J. Piłsudskiego w Warszawie.

Wielu ulicom, placom, szkołom, bursom, domom ludowym nadano imię Marszałka.

Jeszcze 30 lipca 1934 r. Walny Zjazd Delegatów Związku Rezerwistów postanowił nabyć rodzinny majątek Piłsudskich - Żuków oraz doprowadzić dwór oraz jego otoczenie do stanu pierwotnego. Powołano Komitet Odbudowy Żukowa z przewodniczącym M. Zyndarm-Kościątkowskim /prezesem Zw. Rez. oraz z v-przewodniczącymi: prof. O. Bujwidem i inż. M. Downarowiczem /W-Przydientem M. St. Warszawy/. Dzięki ofiarności członków Związku Rezerwistów i Rodzin Rezerwistów już 11. XI. 1934 r. Żuków został wykupiony.

Śmierć Marszałka przekreśliła pierwotne plany i koncepcje odbudowy. W październiku 1937 r. zrealizowano projekt inż. arch. R. Gutta dot. utrwalenia resztek Żukowa. W jednym z budynków gospodarczych dawnego Żukowa utworzono Muzeum Pamiątek po Marszałku J. Piłsudskim, a w drugim znalazła pomieszczenie Szkoła Ludowa im. Marii i Billewiczów Piłsudskie

Pamiętki po Marszałku czy związane z czynem i dziełem Jego życia zgromadzone głównie w Muzeum Belwederskim, a także w innych miejscach /m.in. kilku wymienionych w niniejszym szkicu/.

Tyle w dużym skrócie można przypomnieć ~~ix~~ o najważniejszych inicjatywach i działaniach, podjętych dla uczczenia pamięci J. Piłsudskiego po Jego śmierci ^{2/}.

Ale ten siłą rzeczy suchy opis nie oddaje tego entuzjazmu, tego serdecznego wkładu serc i umysłów; entuzjazmu i wkładu, jaki włożono w realizację tych przedsięwzięć, które były hołdem Państwa i Narodu Polskiego dla Jego Człowieka, Polaka i Żołnierza, który wszystko co czynił, czynił tylko z myślą o Polsce Wolnej, Niepodległej, Sprawiedliwej...

Czytając te słowa nasuwają się niechybnie refleksje:

Ile z tych materialnych dowodów upamiętniających postać Józefa Piłsudskiego zostało się po 50 latach ? oraz

Jak wygląda realizacja Testamentu Józefa Piłsudskiego w sferze ideowej? Ale to już tematy, do których niedługo chyba wrócić będzie trzeba ...

1/ W niniejszym szkicu wykorzystano m.in. "Sprawozdanie z działalności Wydziału Wykonawczego Naczelnego Komitetu Uczczenia Pamięci Marszałka Piłsudskiego za okres od dnia 6 czerwca 1935 r. do dnia 1 października 1 937 r.", zeszyty "Żołnierz Legionów i POW", "Oleandry" i inne materiały historyczne.

2/ Od czerwca 1980 r. działalnością mającą na celu uczczenie pamięci J. Piłsudskiego i kultywowanie idei niepodległościowej, prowadzi oficjalnie i formalnie działający przy Towarzystwie Miłośników Historii i "abytków Krakowa - Obywatelski Komitet Opieki nad Kopcem Józefa Piłsudskiego w Krakowie, blisko współpracujący ze Związkiem Legionistów Polskich ~~xxxxxxx~~ w Krakowie oraz środowiskami Legionowymi Warszawy, Wrocławia i in. Komitet postawił sobie dwa cele statutowe:

- a/ opiekę i odnowę Kopca J. Piłsudskiego - Kopca Niepodległości na ~~xxxx~~ Sowińcach w Krakowie, zwanego też Mogiłą Mogił;
- b/ kultywowanie tradycji niepodległościowych i tradycji Oręża Polskiego, których symbolem jest Kopic J. Piłsudskiego.